

23. BÖLÜM / CHAPTER 23

OSMANLI DEVLETİ'NDE ENGELLİ EĞİTİMİ

EDUCATION OF THE DISABLED IN THE OTTOMAN STATE

Kamuran ŞİMŞEK*

*Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli, Türkiye
e-posta: ksimssek@pau.edu.tr

DOI: 10.26650/B/AA09.2020.007.23

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde sağır ve dilsiz olarak dünyaya gelen engelliler, saray ile saray dışında istihdam edilmiş ve çeşitli görevler icra etmişlerdir. Özellikle saraydaki sağır ve dilsizler işaret dili yardımıyla birbirleriyle ve saray halkı ile iletişim kurmuşlardır. Saraya alınan konuşma ve işitme engelliler kendilerinden önce sarayda bulunan tecrübeli sağır ve dilsizlerin yardımıyla bu dili öğrenmiş ve kendilerinden sonra gelenlere de aktarmıştır. Ancak bu durum onların düzenli bir eğitim ve öğretim faaliyetinden geçtikleri anlamına gelmemektedir. Erken tarihlerden itibaren sarayda sağır ve dilsiz bulundurulmasına rağmen engellilerin eğitimine yönelik okul kurma teşebbüsü Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde meydana gelmiştir. Hamidiye Ticaret Mektebi'nin de kurucusu olan Avusturya tebaasından Ferdinand Grati, Bâbıali'ye bir layiha ile başvuruda bulunarak ilk adımı atmış, dönemin Maarif Nazırı olan Münif Paşa'nın dikkatini çeken bu layiha üzerine çalışmalara hız verilerek 1889 yılında Sağır ve Dilsiz Mektebi kurulmuştur. Kuruluşundan iki yıl sonra okulun bünyesinde görme engelliler için Körler Okulu da açılmıştır. Çalışmada; Avrupa'da engellilerin eğitimi konusunda meydana gelen gelişmeler ile birlikte Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi'nin kuruluşu, eğitim faaliyetleri, idareci, öğretmen ve öğrencileriyle birlikte okulun karşılaştığı sorunlar hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, engelli, Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi, II. Abdülhamid

ABSTRACT

Those who were born deaf and mute in the Ottoman Empire were employed both within and outside the palace, and performed various tasks. Deaf and mute people in the palace in particular communicated with each other, and with other individuals, with the help of sign language. Speech and hearing impaired people were taken to the palace, where they learned this language from experienced deaf and mute people who preceded them, and transferred it in turn to those who came after. This does not, however, demonstrate a regular system of education and training. Although deaf and mute people were present in the palace previously, the first attempts to establish a school for the disabled were during the reign of Sultan Abdülhamid II. Ferdinand Grati of Austria, who also founded the Hamidiye School of Commerce, made the first step by applying to the Porte. The School for the Deaf and Mute was established in 1889, accelerating the efforts of Münif Pasha, Minister of Education in this period. Two years after its

establishment, the School for the Blind was also founded for the visually impaired. This study will describe developments in the education of disabled people in Europe, as well as the establishment of The School for the Deaf and Mute, its educational activities, and problems faced by the school and its administrators, teachers, and students.

Keywords: Ottoman Empire, disabled, Deaf Mute and Blind School, Abdulhamid II

Giriş

Osmanlı Devleti'nde engelli olarak doğanların çok az bir kısmı çeşitli devlet kademe-lerinde yer almışlardır. Bunların bir kısmı sarayda bir kısmı ise saray dışında görevlendirilmişlerdir. Saraya alınan engellilerin çoğunluğunu sağır ve dilsizler teşkil etmiştir.¹ Sağır ve dilsizler, güvenlik gerekçesiyle Osmanlı sarayında istihdam edilmiş, padişah, hanedan üyesi ve devlet adamı gibi yüksek kademedeki kimselerin hizmetinde buldukları için görüülen önemli konuların duyulup başkalarına anlatılmaması için böyle bir yol izlenmiştir.² 15. yüzyıldan itibaren sarayda görevlendirilen sağır ve dilsizlerin sayıları yüzyıllar içinde değişiklikler göstermiştir.³ Saraydaki sağır ve dilsizlerin kendilerine has kullanmış oldukları işaret dili Osmanlı sarayında yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Sağır ve dilsizlerin işaret dili ile anlaşmaları, okuma yazma bilmeleri, usta-çırak ilişkisiyle yetişmeleri onların kapsamı tam olarak bilinmeyen belli bir eğitimden geçtiklerini göstermektedir. Ancak bu durum, toplumun geri kalan kısmındaki dilsizlere eğitim-öğretim faaliyetinin verildiği anlamına gelmemektedir. Saraya alınan dilsizler kendilerinden daha tecrübeli olanların yardımıyla işaret dilini öğrenmişlerdir.⁴ Ancak toplumdaki diğer sağır ve dilsizlerin, işiten ve konuşan bireylerle nasıl iletişim kurduğu hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda, gerek kendi sınırları içinde gerekse de dışarıdan kaynaklanan siyasi, ekonomik ve sosyal alanda pek çok sorunla karşılaşmıştır. Ülkede yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen Sultan II. Abdülhamid, devletin eğitim işleriyle yakından ilgilenmiş, kendisinin ve Maarif Nezareti'nin çabalarıyla eğitim alanında birçok yenilik yapılmıştır. Pek çok yeni eğitim kurumu açılmış ve bu eğitim kurumları giderek ülkenin başka yerlerinde de

1 Kamuran Şimşek, *II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Politikaları (1876-1909)* (Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 49.

2 Abdülkadir Özcan, "Dilsiz", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), IX: 304.

3 Ali Ufkî, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufkî Bey'in Anıları*, çev. Ali Berktaş, ed. Stephanos Yerasimos, Annie Berthier, (İstanbul: Kitap, 2012), 29; Ayşe Ezgi Dikici, "Saltanat Sembolü Olarak Farklı Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler", *Toplumsal Tarih* 248 (2014): 17.

4 Fatih Demirel, *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi Dilsiz ve Âmâ Mektebi* (İstanbul: İdeal Kültür, 2013), 15.

yaygınlaşmıştır.⁵ Açılan okulların en önemlilerinden bir tanesi de konuşma, işitme ve görme engelliler için kurulmuş olan Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi'dir. Mektep, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan engellilerin eğitilmesi ve topluma kazandırılması amacıyla açılan eğitim kurumlarının öncülerinden olması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.⁶

1. Engelli Eğitiminin Kısa Bir Tarihçesi

Osmanlı toplumunda, engellilerin eğitimine yönelik faaliyetler Avrupa'ya nazaran geç bir tarihte başlamıştır. Aslında İlk ve Ortaçağ Avrupası'nda da kör, sağır ve dilsiz olarak doğan çocukların eğitimi ile ilgili herhangi bir gelişme görülmemiştir. Bunun nedeni engelli çocuklara sahip olan ailelerin Tanrı tarafından cezalandırıldığı düşüncesinin hâkim olmasıdır. Engelli olarak dünyaya gelen çocuklara bundan dolayı şefkat gösterilmemiş, çocukların bir kısmı ailelerinin yanında zor şartlar altında yaşamaya çabalarken bir kısmı ise sokağa terk edilmiştir.⁷ Ancak özellikle 15. yüzyıldan itibaren engellilerin zekâ bakımından sağlıklı bir insanla hemen hemen eşit seviyede hatta belki daha da ilerde olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bunların da konuşabileceklerine ve eğitim alabileceklerine dair çeşitli çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır.⁸ 16. yüzyıldan itibaren ise eğitimlerine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır.⁹ İngiliz John Bulwer (1606-1656), Londra civarında 1648'de kurduğu ve Philocophus ismini verdiği okulunda 30'u aşkın sağır ve dilsiz eğitim vermiştir. Yirmi yıl sonra İsviçre'de Johann Kaspar Lavater (1741-1801), Zürih'te *Schola Mutorum ac Surdorom* (Sağır ve Dilsiz Okulu) adında bir okul meydana getirmiştir. İlk başlarda 3 öğrenci ile eğitim faaliyetlerine başlayan okul, ardından büyüyerek dünyanın en büyük sağır ve dilsiz okullarından biri haline gelmiştir. Daha sonraki dönemlerde engellilerin eğitimine yönelik çalışmalarda ve okullaşma oranında durağan bir dönem yaşanmıştır. Bu durum 18. yüzyıla kadar böyle devam etmiş ve ardından bir canlanma dönemine girilmiştir.¹⁰

5 Ramazan Günay - Halil İbrahim Görür, "Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi", *OTAM* 53/32 (2013): 57.

6 Aslında bu okuldan önce Mısır Hidivi İsmail Paşa (1863-1879) tarafından gözleri görmeyenler için 1874 tarihinde Kahire'de bir Körler Okulu açılmıştır. Okulda öğretilen Braille Alfabesi Türk, Arap ve İranlı görme engellilerin kullanabilmesi için Arapça harflerine uyarlanmıştır. Ancak o yıllarda Mısır hukuki olarak Osmanlı Devleti'ne bağlıysa da fiili olarak bağımsız hareket eden bir eyalettir. Buna rağmen, Kahire'de kurulan bu okuldan sonra İstanbul'da da açılacak olan Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi, Osmanlı Devleti'nde engellilerin eğitimine yönelik yapılan ilk girişimler olmaları açısından oldukça önemli bir yer işgal etmişlerdir. Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi", *İstanbul Armağanı 3 Gündelik Hayatın Renkleri*, haz. Mustafa Armağan, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1997), 311-312; İzi Karakaş Özbayrak, *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)* (İstanbul: Libra, 2013), 32.

7 Necati Kemal, *Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesi* (İzmir: Marifet, 1926), 20.

8 Süleyman Gök, *Dünyada ve Türkiyede Sağır, Dilsiz Okulları Tarihçesi ve Eğitim Sistemi* (İstanbul: Hüsnütabiat, 1958), 5.

9 Ali Haydar, "Sağır ve Dilsizler", *Muallimler Mecmuası* 29/3 (1925): 1241.

10 Gök, *Dünyada ve Türkiyede Sağır, Dilsiz Okulları Tarihçesi*, 8-9.

Avrupa’da engelli eğitiminde görülen gelişmeler, birbirinden bağımsız bir biçimde gerçekleşmesine rağmen benzer istikamette ilerlemiştir. Genellikle soylu ailelerin çocuklarına yönelik yapılan eğitim faaliyetleri 18. yüzyıla kadar bu şekilde devam etmiştir. Değişik ülkelerde az sayıda zengin çocuğa hizmet veren eğitim kurumlarının toplumun geri kalan kısmındaki engellileri de kapsayacak şekilde genişlemesi ise bu yüzyılda (18. yüzyıl) meydana gelmiştir. Başta Fransa, İngiltere ve Almanya olmak üzere 18. yüzyıldan itibaren engelli eğitiminde verimli bir çağ yaşanmış ve bu yönde eğitim veren okullar hızla kurulmaya başlamıştır.¹¹ Engelliler için tesis edilen eğitim kurumlarının sayısı 19. ve 20. yüzyılın başına geldiğinde oldukça artmıştır. 19. yüzyılda dünya genelinde 556 sağır ve dilsiz okulu ile bu okullarda 4.000 öğretmen ile 36.000 öğrenci bulunmaktadır.¹²

2. Osmanlı Devleti’nde Engelliler İçin Okul Kurma Çalışmaları

2.1. Sağır Dilsiz ve A’mâ Mektebi’nin Açılması ve Müfredatı

Engellilerin eğitiminde yüzyıllar içinde Avrupa’da meydana gelen gelişmeler ve okullaşma oranındaki artışa karşın bu artış Osmanlı Devleti’nde uzun yıllar aynı seviyede kalmıştır. Bunun nedeni, eğitim kurumlarının artış gösterdiği 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ile Avrupa devletlerinin içinde bulunduğu durumdur. Siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda meydana gelen olaylar bu ayrımın oluşmasında önemli rol oynamıştır.¹³ Bu sahada meydana gelen gelişmeler Osmanlı Devleti’nde engelli eğitiminin ve eğitim kurumlarının açılmasına uzun yıllar boyunca engel teşkil etmiştir.

Dersaadet Bîzebân Mektebi olarak da anılan Sağır ve Dilsiz Mektebi, Sadrazam Kamil Paşa (1833-1913) ile Maarif Nazırı Mehmed Tahir Münif Paşa (1830-1910) döneminde açılmıştır.¹⁴ Okulun açılışı, Hamidiye Ticaret Mektebi’nin de kurucusu olan Avusturyalı Ferdinand Grati’nin Babiâli’ye yaptığı başvuru sonucunda olmuştur. Maarif Nezareti’ne bir layiha sunan Grati, İstanbul’da sağır ve dilsizlerin eğitimi için bir okula ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir.¹⁵ Osmanlı ülkesinin değişik yerlerine çok sayıda eğitim kurumunun açıldığından söz eden Ferdinand Grati, bunlar içerisinde insanlık açısından büyük önem verilmesi gereken sağır ve dilsizlere mahsus bir eğitim kurumunun mevcut olmadığını ve bu duruma bir son verilmesi için sağır ve dilsizlere özgü bir okulun açılması gerektiğini dile getirmiştir. Kurulacak okulun 30 öğrenciyi kabul edebilecek kapasitede olması gerektiğini belirtmiş ve ders

11 Şimşek, “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Devleti’nde Engelliler”, 181.

12 Necati Kemal, *Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesi*, 28.

13 Demirel, *Osmanlı’da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi*, 23.

14 Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi* (İstanbul: Libra, 2013), 91.

15 Yıldırım, “İstanbul’da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi”, 314.

programı olarak da uzun yıllardır Avrupa’da engelli eğitimi için kurulan okulların müfredatının uygulanmasını istemiştir. Engellerinden dolayı etraflarında olup biteni anlayamayan bu çocuklar, okuldan alacakları eğitimle hem topluma daha iyi uyum sağlamış olacak hem de anne ve babalarıyla çok daha rahat iletişim kurabileceklerdir.¹⁶ Grati, okulun Türkçe ve Fransızca olarak ders vereceğini coğrafya, hesap, hendese, resim ve hüsn-i hat gibi derslerin yanı sıra bazı kelimelerin telaffuzunun da kendisi tarafından öğretilbileceğini ifade etmiştir.¹⁷

Dönemin Maarif Nazırı olan Münif Paşa’nın dikkatini çeken bu layiha üzerine çalışmalara hız verilmiştir. Sağır ve Dilsiz Mektebi, çalışmaların hız kazanması ile birlikte Meclis-i Vükela’nın 20 Haziran 1889’da almış olduğu karar üzerine 25 Haziran 1889 tarihli bir iradeyle açılmıştır. Ticaret Mektebi bünyesinde kurulacak olan okulun giderlerinin de aynı okul için ayrılan tahsisattan ödenmesi düşünülmüştür. Ancak hazineden 1 kereye mahsus olmak üzere kitap ve bazı eşyaların tedariki için 3.000 kuruş ödenecektir. Gündüz eğitim verecek bu okulun eğitim programı 4 yıl olacak, Türkçenin yanı sıra isteyenler için Fransızca da eğitim verilecektir. Okulda verilmesi planlanan dersler ise şunlardır: Türkçe ve Fransızca okuma-yazma, bazı kelimelerin telaffuzu, ilm-i hal, hüsn-i hat, ilm-i hesap, coğrafya, resim, ilm-i ahlak ve jimnastik.¹⁸ 15 Eylül 1889 Pazartesi günü eğitime başlaması planlanan okul, 15 gün gecikmeyle 30 Eylül 1889’da eğitim-öğretime başlamış ve okul müdürlüğüne Ferdinand Grati Efendi getirilmiştir. Mektebin ilk müdürü olan Ferdinand Grati’nin yapılan incelemelerde hesabında yolsuzluk görülmesi üzerine görevine son verilerek müdürlüğe oğlu Louis Misyardi De Grati getirilmiştir. 1896’da Louis Grati babasının borçlarının karşılığı olarak maaşından kesinti yapılması nedeniyle okul müdürlüğü görevinden istifa etmiştir. Bunun üzerine Hüseyin Sabri Bey (1859-?) okula müdür tayin edilmiştir. Ancak onun da müdürlüğü kısa sürmüştür. Yaklaşık 1,5 yıl süren müdürlüğünün ardından bu makama 1898-1903 yılları arasında Süleyman Efendi, 1903-1908 yılları arasında ise Şükrü Efendi getirilmiştir.¹⁹

Sağır ve dilsizler için kurulan okul için kayıtlar Salı ve Perşembe günleri alınmaya başlanmıştır. Okula gelmek isteyenlerin cinsiyet ve din farkı gözetilmeksizin ücretsiz olarak kaydedilecekleri bildirilmiş ve ders müfredatında uzun yıllardır Avrupa’daki engelli okullarında uygulanan ve başarılı olunan yöntemlerin uygulanacağı ifade edilmiştir.²⁰ Okul, maddi durumu iyi olmayan ailelerin sağır ve dilsiz çocuklarına ücretsiz olarak hizmet vermek amacıyla kurul-

16 Ali Haydar, “Sağır ve Dilsizler”, 1248-1249.

17 Layihanın bazı kısımları için bkz. Mahmud Cevad İbnü’ş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrâât*, haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilaver (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2002), 225-226; Ali Haydar, “Sağır ve Dilsizler”, 1249.

18 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Mahsus (I. MMS.) 105/4481.

19 Balci, *Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 92, 129.

20 BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.) 112/140.

muş, ilk yıl 25-30 civarında olan öğrenci sayısı ertesi yıl 45'e yükselmiştir. Grati, kabul ettiği daktilo yöntemi kendisinden sonra gelecek öğretmen ve idarecilere de öğretmiştir. Fransız dilsiz alfabesindeki işaretler küçük düzeltmelerle birlikte Türkçeye göre düzenlenmiştir. Bu usule göre, öğretmen yazılmasını istediği kelimedeki harfleri işaretlerle öğrencilere gösterir; öğrenciler kendilerine gösterilen harfleri deftere yazardı. Ancak harflerin çoğunluğu birbiriyile bittiği için öğretmen, “ayır!” ve “bitiştir!” gibi özel işaretler de vererek kelimelerin doğru bir şekilde yazılmasını sağlardı. Mektepteki bütün öğretmenler aynı işaret ve imla kurallarını uygulayarak talebelere sade ve açık bir Türkçe öğretilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin kafalarının karışmasına neden olabilecek bazı Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılmasından da mümkün mertebe kaçınılmıştır.²¹ Fakat öğretilen bu teknik çok yeterli olmamış, öğrenciler sadece kendi aralarında ve öğretmenleriyle iletişim kurabilmişlerdir. Talebelere bazı basit Türkçe kelimeler öğretilmesi ise onların Arapça ve Farsça ifadeleri öğrenememelerine sebep olmuştur.²²

Dilsiz Mektebi'nin ardından okulun bünyesinde görme engelliler için de bir okulun açılması gündeme gelmiştir. Maarif Nazırı Münif Paşa, 28 Şubat 1891 tarihinde medeni ülkelerde olduğu gibi İstanbul'da da Dilsiz Okulu'na “ilhaken” (idari olarak bağlanan) bir körler mektebinin açılmasını talep etmiştir.²³ Açılması planlanan mektebin öğretmen ve diğer ihtiyaçları için gerekli olan aylık 2.350 kuruşun ilga edilmiş olan Ticaret Mektebi mevkufatından verilmesi kararlaştırılmıştır. Okula alınacak eşyalar için ise gerekli olan 6.000 kuruşun Maarif Nezareti bütçesinden bir defaya mahsus olmak üzere ödenmesi istenmiştir. Münif Paşa'nın isteği, Sadrazam Kamil Paşa tarafından uygun görülerek padişaha sunulmuş ve 17 Mart 1891'de çıkan irade ile Dilsiz Mektebi'nin bünyesinde Körler Okulu açılmıştır.²⁴

Resim 1: Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi Öğrencileri²⁵

21 Ali Haydar, “Sağır ve Dilsizler”, 1249, 1251.

22 Özbayrak, *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları*, 36.

23 Yıldırım, “İstanbul'da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi”, 316.

24 BOA, İrade Dahiliye (İ. DH.) 1220/95493.

25 Servet-i Fünûn, No: 129, 31 Ağustos 1893, 388.

2.2. Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi'nin Faaliyetleri

Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi, ilk yıllarında oldukça fazla ilgi görmüştür. Bu ilginin sebebi toplumun ileri gelen devlet adamlarının çocuklarının da mektebe kayıt olmasından kaynaklanmıştır. Maarif Nezareti Tedrisât Müdürü Aziz Bey'in dilsiz oğlu Ali Galip'in okula kaydolması okula olan ilgiyi arttırmıştır. Mabeyn kâtiplerinden Hakkı Bey'in oğlu Enver ve İzmit Mutasarrıfı Kazım Bey'in torunu Burhan da okulda eğitim görmüştür. Devlet adamlarının himayesinin yanı sıra Maarif Nazırı Münif Paşa'nın okula gösterdiği özel ilgiyi de göz ardı etmemek gerekir. Paşa, gerek okulun açılmasından önce gösterdiği çaba ve gerekse de okul açıldıktan sonra verdiği destekle okulun gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.²⁶

Okula 6 ile 20 yaş arasında bulunan Müslüman ve gayrimüslim çocuklar kabul edilmiştir. Bir çocuğun okula kayıt olabilmesi için doğuştan sağır-dilsiz olması ya da öğrenmesine engel olabilecek herhangi bir fiziksel durumunun bulunması gerekmektedir.²⁷ Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi, sadece gündüzlü olarak hizmet vermiş, mektebin yatılı kısmı bulunmadığı için okula devam eden öğrencilerin büyük çoğunluğunu İstanbul'da ikamet edenler oluşturmuş, İstanbul dışından okula gelmek isteyenlerin barınma ve diğer giderlerini aileleri karşılamak zorunda kalmıştır. İstanbul dışında yaşayıp da çocuklarını engelli okuluna göndermek isteyen ailelere bu durum sık sık hatırlatılmış ve okula kayıt olmak için başvuruda bulunanlardan yatılı olarak İstanbul'da kalabileceklerin isteği onaylanmış, kalacak yerleri olmayanların ise reddedilmiştir.²⁸

Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi öğrencileri üniformalarının yanı sıra okula ait oldukları gösteren figürlere sahip özel bir arma takmışlardır.²⁹ Çocukların üniformaları halkın şefkat ve merhamet duygularını celp edecek şekilde tasarlanmıştır. Üniformalar, kırmızı çuhadan ceket ile kırmızı şeritli siyah ve kalın bir pantolondan oluşmuştur. Bunun yanı sıra kış aylarında çocuklar üşümesin diye kendilerine askeri okul öğrencilerinin kaputlarından verilmiştir.³⁰ Yılda bir defa yenisi verilen elbiseler, onların güvenliğini temin etmek amacıyla bu şekilde tasarlanmıştır. Öğrencilerin herhangi bir tehlikeye maruz kalmamaları için Kasım 1892'de bir yazı kaleme alınarak Şehremaneti uyarılmış, özellikle at arabası kullanıcılarının, Sağır Dilsiz ve Âmâ Mektebi öğrencilerinin kendilerini fark etmeleri için kırmızı renkli elbiseler giymele-

26 Demirel, *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi*, 32.

27 Özbayrak, *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları*, 32.

28 Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 842; Aydın'dan İstanbul'a gelerek okula kayıt olmak isteyen Dilsiz Ahmed'in kalacak yeri olmadığı için başvurusu reddedilmiştir. BOA. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.) 155/14.

29 Özbayrak, *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları*, 33.

30 Yıldırım, "İstanbul'da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi", 316-317.

rine rağmen, bazılarının buna dikkat etmediği bildirilmiş ve gerekli hassasiyetin gösterilmesi istenmiştir.³¹ Bütün önlem ve uyarılara rağmen Şubat 1893’de Eminönü’nden gelmekte olan tramvay Beyazıt civarında Dilsiz Mektebi öğrencisi 13 yaşındaki Petri’ye çarpmış ve kaza neticesinde Petri hayatını kaybetmiştir.³²

Yoksul ailelerin çocuklarından oluşan Sağır Dilsiz ve A’mâ Mektebi öğrencilerini teşvik etmek amacıyla derse göre ayda veya 3 ayda bir kendilerine defter, kalem ve resim takımları verilmiştir.³³ Öğrenciler, bazı mevsimlerde önlerinde mızık ve kendi çalgılarıyla birlikte gezinti yerlerine götürülmüş, seyir yerlerinde ve geçtikleri yol üzerindeki halktan büyük ilgi görmüşlerdir. Sağır Dilsiz ve A’mâ Mektebi öğrencilerine asıl yardım Sultan II. Abdülhamid ve saray halkı tarafından yapılmıştır. Çocuklar, özellikle Ramazan ayının 15. günü Hırka-i Şerif Alayı dolayısıyla Yıldız’dan Topkapı Sarayı’na giderken saray halkının geçecekleri yolda göze çaracak bir yere yerleştirilirdi. Padişah buldukları yere geldiği vakit, üniformalarıyla işaret dili vasıtasıyla “*Padişahım Çok Yaşa*” derlerdi. Böylece padişahın ve saray kadınlarının dikkatini çekerek bir hayli atıyye alırlardı.³⁴ Öğrencilere yapılan yardımlar bununla sınırlı kalmamış, Sultan II. Abdülhamid, Sağır Dilsiz ve A’mâ Mektebi öğrencileriyle yakından ilgilenmiş, öğrencilere yardım ederek çeşitli hediyeler de göndermiştir. Öğrenciler, sultanın kendilerine gönderdiği hediyeler ile gösterdiği ilgiye karşılık olması adına yazılı bir teşekkürname kaleme almışlardır. Görme engelli öğrenciler adına Hafız Halil, işitme ve konuşma engelliler adına ise Kasabzade Muhyiddin isimli iki öğrenci tarafından imzalanan teşekkür mektubu 29 Mayıs 1892’de saraya gönderilmiştir.³⁵

Sağır, Dilsiz ve A’mâ Mektebi’nden mezun olan öğrenciler çeşitli işlerde çalışmaya başlamışlardır. Görme engelli çocuklar için kabartma harfler yapılmış, müzik notaları da kabartma tarzda kendilerine öğretilmiştir. Dolayısıyla görme engeli olanların bir kısmı mezun olduktan sonra çalgıcılık yaparak geçimlerini sürdürmüşlerdir. Okulu bitiren dilsiz çocukların pek çoğu ise mürettiblik işiyle meşgul olmuşlardır. Bunların bir kısmı ise Babıâli’de istihdam edilerek, odacılık ve hademelik gibi işler yapmışlardır.³⁶

31 *At ve arabalar tarafından çatılarak bir kaza vuku’u gelmemek üzere kırmızı elbise iksâ olduğu halde her nasılsa arabacılar tarafından dikkatte kusûr edilmekte olduğu...* BOA, MF. MKT. 154/25.

32 *Eminönü’nden gelmekte olan tramvay arabası Bayezid civarında Dilsiz Mektebi şâkirdânından on üç yaşında Petri nam çocuğu çığnemekle...* BOA, MF. MKT. 160/52.

33 *Talebeyi terğib ve teşvik husûsunda ayda veya 3 ayda bir kere derslere müteallik defter ve kalem ve resim takımları verilir...* BOA, MF. MKT. 1111/52.

34 Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser, 1977), 3-4: 1171.

35 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı (Y. PRK. MF.) 2/80.

36 Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 1171-1172.

3. Okulun Karşılaştığı Sorunlar

Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi, açılışından itibaren büyük sorunlarla karşılaşmış ve okulun en büyük problemlerinden birisi bina sıkıntısı olmuştur. Hamidiye Ticaret Mektebi bünyesindeki beş sınıf, bu okul için tahsis edilmesine rağmen okul, kuruluşunun henüz ikinci senesinde bina değiştirmek zorunda kalmıştır.³⁷ Hamidiye Ticaret Mektebi, 1891'de Beyazıt Merkez Rüşdiyesi'ne dönüştürülmüş, okul ise Harbiye Nezareti arkasındaki Bozdoğan Kemerinde bulunan Kaptan İbrahim Paşa Mektebi'ne taşınmıştır. Bundan sonra Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi, nemli ve harap olmuş binalarda eğitim faaliyetlerini sürdürmeye çalışmış ve sürekli olarak yeni bir binaya taşınmıştır. Kaptan İbrahim Paşa Mektebi'nin sıvaları dökülmüş pencere-leri çürümüş, kubbesi de birkaç yerinden çatlamıştır. Okulun bir an evvel tamir edilmesi için 1 Kasım 1892'de Şehremaneti'ne başvuru yapılmıştır.³⁸ Ancak bir sonuç alınamamış olacak ki, 1893'te Çiçek Pazarı'nda bulunan vakıf okullarından Haseki Mustafa Ağa İbtidai Mektebi'ne nakledilmiş, bu bina da 1894 İstanbul Depremi'nde büyük hasar görmüştür. Okulun eğitime elverişsiz olduğunun anlaşılması üzerine Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi, Kadırga'daki Veziriazam Yahya Paşa Mektebi'ne nakledilmiştir.³⁹

Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi'nde eğitim alan görme engelli çocuklar aldıkları müzik eğitimi neticesinde okul bittikten sonra çalgıcılık yaparak hayatlarını idame ettirmişlerdir. Ancak 1897'de müzik derslerinin verilmesinden vazgeçilmesinden ötürü öğrencilerin bir kısmı okulu bırakmış ve körler bölümü kapatılmıştır.⁴⁰ Körler sınıfının kapatılmasıyla öğrenci sayısında ciddi bir azalma görülmüştür.⁴¹ 13 Ağustos 1897'de mevcut durumda bile fiziksel bakımdan çocukların eğitimi hususunda yetersiz olan okul, Yerebatan'daki Ayasofya Merkez Rüşdiyesi'ne nakledilmiştir. Sağır ve dilsizlerin eğitimi için bir sınıf kendilerine tahsis edilmiştir.⁴² Ancak yeni taşınılan okul da bekleneni verememiştir. Talebeler, sürekli olarak yeni bir binaya taşınmak zorunda kalmışlar ve bu binaların kötü koşulları onların eğitimini gereği gibi almalarına engel oluşturmuştur.

Beyazıt Emetullah Sultan Mektebi'nde faaliyetlerini sürdüren okul, 1918'de Şehzade İmaretinin yanındaki Sıbyan Mektebi'nde ve Posta-Telgraf Mektebi bünyesindeki bir okulda eğitim vermiştir. 1921 yılında Beyazıt Rüşdiyesi'ne bağlanan Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi

37 Demirel, *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi*, 33.

38 BOA, MF. MKT. 153/89.

39 Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 96-97.

40 Yıldırım, "İstanbul'da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi", 318.

41 Körler bölümünün kapatılması, öğrenci sayısının azalması ve bina sıkıntısından dolayı bir ara okulun kapatılması düşünülmüş ancak daha sonra bundan vazgeçilmiştir. BOA, MF. MKT. 756/24.

42 Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 99.

1922 yılında ise Süleymaniye Medresesi'ne nakledilmiştir.⁴³ Cumhuriyet Dönemi'nde de okul benzer sorunlarla karşı karşıya kalmış ve öğrenci azlığı nedeniyle 1926 yılında okul kapatılmış, 1944 yılında Sağır-Değensiz Cemiyeti tarafından Aksaray'da ahşap bir binada yeniden faaliyete geçmiştir.

Daha sonraki yıllarda kurum çeşitli isimler almıştır. İstanbul Sağır-Değensiz Okulu adını alan okul, eğitim faaliyetlerini Mevlanakapı'da sürdürmüştür. 1952'de çıkarılan 5822 sayılı Özel Eğitim Yasası ile Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Ertesi yıl, Yıldız Sarayı kompleksi içindeki bir binaya nakledilerek Yıldız Sağır-Değensiz Okulu; 20 Eylül 1983'te de Vatan Caddesi'nde bulunan bir binaya taşınarak Fatih Sağır-Değensiz Okulu adını almıştır.⁴⁴

Okulun başarısız olmasındaki bir diğer neden, sadece gündüz eğitim verilmesidir. Okulun yatılı olmamasından dolayı şehir dışından gelmek isteyen engelli çocuklar eğer kalacak bir yerleri yoksa okula kabul edilmemişlerdir. Çocuğunu bu okula göndermeye gönüllü olan pek çok taşralı aile bu isteklerini yerine getirememişlerdir. Taşra halkı, yaptıkları başvurularda okulun yatılı olmasını istemiş ancak uzun süre bu çağrıya tepkisiz kalınmıştır. Nihayet gelen istekler karşısında okulun yatılı olacak şekilde düzenlenmesi 1905'te gündeme alınmıştır.⁴⁵ Yatılı bir okul kurulması için faaliyetlere başlanılmış ancak zaman içerisinde bu girişim de sonuçsuz kalmıştır. Tasarlanan Sağır-Değensiz ve Âmâ Mektebi, bütün hazırlıklara rağmen açılmamıştır. Her ne kadar burası için bir arazi tahsis edilmişse de binanın inşaatına bir türlü başlanılamamış, mektebin giderleri için miri bir çiftlik de tahsis edilememiştir. Mektebin kurulması için yapılan en iyi uygulama memurların maaşlarından düzenli olarak kesinti yapılmasıdır. Ne yazık ki bu para da başka yerlere aktarılarak bu iş için kullanılmamıştır.⁴⁶ Yapılan yazışmalar neticesinde, o güne kadar memur maaşlarından yapılan kesintiler neticesinde birikmiş olan 425.480 kuruşun 302.114 kuruşu Tıp Fakültesi'ne Avrupa'dan getirilmiş olan araç ve gereç ile kalorifer tesisatına harcadığı tespit edilmiştir.⁴⁷ Böylece 1904'ten beri memur maaşlarından yapılan kesintilerle toplanmış olan paralar bu şekilde başka bir yere harcanmıştır.⁴⁸ Okulda eğitim veren öğretmenlerin de asıl mesleklerinin farklı olması ve sadece Grati Efendi'den öğrendikleri yöntemleri kullanmaları bir diğer eksiklik olarak görülmüştür. Okul mevcudunun azalmasının bir diğer nedeni de mezun olan çocukların iş bulma sıkıntısı çekmeleri olmuştur.

43 Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 120.

44 Yıldırım, "İstanbul'da Sağır-Değensiz ve Âmâların Eğitimi", 322-323.

45 Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 135-136.

46 Demirel, *Osmanlı'da Sağır-Değensiz ve Âmâların Eğitimi*, 103.

47 BOA, DH. İD. 190/7.

Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 117.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde işitme, konuşma ve görme engelli çocukların eğitimi için bir okul açılması, Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Engelliler için okul kurma fikri, Hamidiye Ticaret Mektebi Müdürü Ferdinand Grati tarafından ortaya atılmıştır. Avrupa'dan çok daha geç bir tarihte yapılan bu teklife dönemin Maarif Nazırı Mehmed Tahir Münif Paşa'nın gayretleriyle olumlu cevap verilmiş ve okul, 30 Eylül 1889'da eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır. Okula 2 yıl sonra körler için de bir sınıf eklenmiştir. Kuruluş yıllarında bazı devlet adamlarının desteği ile önemli bir başarı çizgisi yakalayan Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi, daha sonraki yıllarda gittikçe gözden düşmüştür. Okulun gözden düşmesinin en önemli nedeni öğrencilerin eğitim alacağı müstakil bir binaya sahip olunmamasıdır. Hamidiye Ticaret Mektebi'nin beş sınıfı okul için tahsis edilmesine rağmen henüz ikinci senesinde bina değişikliği yaşanmış, ardından da okul sürekli olarak yeni yerlere taşınmış ancak bu yerler çok eski, sıvaları dökülmüş ve eğitime uygun olmayan yerlerden meydana gelmiştir. Okulun başarısız olmasındaki bir diğer neden, okulda sadece gündüz eğitim veriliyor olmasıdır. Okulun yatılı olmamasından dolayı şehir dışından gelmek isteyen sağır ve dilsizler eğer kalacak bir yerleri yoksa okula kabul edilmemişlerdir. Çocuklarını yatılı olarak okula gönderemeyen varlıklı aileler ise Dilsiz Mektebi'ndeki müdür ve öğretmenlerden özel ders aldirmek suretiyle istifade etmişlerdir. Okulda ders veren eğitimcilerin de asıl mesleklerinin farklı olması ve sadece Grati Efendi'den öğrendikleri yöntemleri kullanmaları bir diğer eksiklik olarak görülmüştür. Okul mevcudunun azalmasının bir diğer nedeni de mezun olan çocukların iş bulma sıkıntısı çekmeleridir.

Yıllar içerisinde okula devam eden öğrenci sayısında azalmalar yaşanmış, 1904 yılında okula kayıtlı öğrenci sayısı 10'un altına düşmüş ve okul kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Okulun sürekli olarak yer değiştirmesi, yeni binaların eğitime elverişsiz olması ve okulun yatılı olarak hizmet vermemesi nedeniyle öğrenci sayısı azalmıştır. Bina sorununa bir son vermek için 22 Temmuz 1904'te II. Abdülhamid'in emriyle konu müzakere edilmiş ve yeni bir bina inşa edilmesi için harekete geçilmiştir. Ancak tasarlanan okul hiçbir zaman açılmamış ve okulun inşaatı için toplanan para Tıp Fakültesi'ne Avrupa'dan getirilen araç ve gereçler için sarf edilmiştir. Ancak bütün sorunlarına rağmen, Osmanlı başkentinde engellilerin eğitimine yönelik atılan ilk adım olması nedeniyle Sağır Dilsiz ve A'mâ Mektebi oldukça önemli bir yer tutmuş ve kendisinden sonra kurulacak özel eğitim kurumlarına öncülük etmiştir.

Kaynakça / References

Arşiv Belgeleri (Başkanlık Osmanlı Arşivi, BOA)

- BOA, DH. MKT., 155/14.
 BOA, İ. DH., 190/7; 1220/95493.
 BOA, İ. MMS. 105/4481.
 BOA, MF. MKT., 112/140; 153/89; 154/25; 160/52; 756/24; 1111/52.
 BOA. Y. PRK. MF. 2/80.

Araştırma Eserleri

- Ali Haydar. "Sağır ve Dilsizler". *Muallimler Mecmuası* III/29 (1925): 1237-1260.
- Ali Ufkî. *Topkapı Sarayı'nda Yaşam Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufkî Bey'in Anıları*. Ed. Stephanos Yerasimos - Annie Berthier. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kitap, 2012.
- Balcı, Sezai. *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*. İstanbul: Libra, 2013.
- Demirel, Fatih. *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi Dilsiz ve Âmâ Mektebi*. İstanbul: İdeal Kültür, 2013.
- Dikici, Ayşe Ezgi. "Saltanat Sembolü Olarak Farklı Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler". *Toplum-sal Tarih* 248 (2014): 16-25.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser, 1977.
- Gök, Süleyman. *Dünyada ve Türkiyede Sağır, Dilsiz Okulları Tarihçesi ve Eğitim Sistemi*. İstanbul: Hüsnütabiât, 1958.
- Günay, Ramazan - Görür, Halil İbrahim. "Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi". *OTAM XXXII/53* (2013): 55-76.
- Karakaş Özbayrak, İzi. *II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)*. İstanbul: Libra, 2013.
- Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfi. *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*. Haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilaver. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2002.
- Necati Kemal. *Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesi*. İzmir: Marifet, 1926.
- Özcan, Abdülkadir. "Dilsiz". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. IX: 304-305. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Şimşek, Kamuran. *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Politikaları (1876-1909)*. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Yıldırım, Nuran. "İstanbul'da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi". *İstanbul Armağanı 3 Gündelik Hayatın Renkleri*. Haz. Mustafa Armağan. 305-330. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1997.